# בראשית ב

א. נאָך דעם ווי די תורה דערציילט וועגן דער בריאה פון חיות הארץ און בריאת אדם ואשתו ביום הששי למעשה בראשית, כולל דעם דיבור פון אויבערשטן צו אדם וחוה[1] „ויברך גו׳ פרו ורבו גו׳ ורדו בדגת הים גו״ — שטייען אין תורה צוויי פסוקים[2] בשייכות דעם מאכל פון דעם אדם און די חיות וכו׳:

„ויאמר אלקים הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע גו׳ לכם יהי׳ לאכלה. ולכל חית הארץ וכל עוף השמים גו׳ את כל ירק עשב לאכלה״.

איז רש״י מעתיק בפירושו דעם סיום פון ערשטן פסוק צוזאמען מיט דער התחלה פון צווייטן — „לכם יהי׳ לאכלה ולכל חית הארץ״ — און איז מפרש: „השוה להם בהמות וחיות למאכל, ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית ברי׳ ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחד כולם״.

בפשטות לערנט מען, אז דאָס וואָס „השוה להם בהמות וחיות למאכל״ איז בא ללמד אז אדם ואשתו זיינען געווען אסור באכילת בשר. ווי דער גו״א איז מפרש: „מה בהמה וחי׳ אינם אוכלים רק עשב ה״נ אדם אכילתו עשב וירק ולא מידי אחריתי״.

עס איז אָבער (ווי דער לבוש פרעגט) לכאורה, שווער אָזוי צו מפרש זיין:

א) ווי קען מען פון „השוה להם בהמות וחיות״ אַרויסדרינגען אז דער אדם טאָר ניט עסן קיין בשר, בעת מ׳זעט במוחש אז כו״כ פון „חיות״ זיינען חיות טורפות וואָס עסן בשר בהמה וכו׳?

[און ס׳איז א דוחק גדול צו זאָגן, אז רש״י האָלט ווי די שיטה[3] אז קודם החטא זיינען ניט געווען קיין חיות טורפות בעולם (נאָר דערנאָך דורכן חטא איז נשתנה געווארן זייער טבע) — וויל אָזא חידוש גדול וואָלט רש״י ערגעץ־וואו בפירושו על התורה געדאַרפט זאָגן, אַדער עכ״פ מרמז זיין[4].

דער ראָ״ם לערנט דעם פשט אין „השוה״ (פון אדם צו חיות וכו׳), אז כשם ווי „לא הותר לחי׳ לאכול . . את האדם . . כך לא הותר לאדם . . להמית ברי׳ לאכול בשרה״. ס׳איז אָבער א דוחק צו לערנען אז דאָס איז כוונת רש״י, וואָרום דעמולט איז „העיקר חסר מן הספר״ — רש״י׳ס אָט געדאַרפט דערמאָנען דעם איסור פון חיות „לאכול . . את האדם״.

ב) ולאידך גיסא (כקושיית הגו״א): נאָך וואָס דאַרף מען אָנקומען צום היקש („השוה כו׳ למאכל״) אויף צו אָפּלערנען אז אדם ואשתו זיינען אסור באכילת בשר — מען ווייס דאָך דאָס פון משמעות פשט הכתוב: דער פסוק זאָגט „הנה נתתי לכם את כל עשב גו׳ לכם יהי׳ לאכלה״, דער אויבערשטער האָט מתיר געמאַכט אכילת ירק עשב׳י

---

1) פ׳ בראשית א, כח.
2) שם, כט־ל.
3) ראה רמב״ן בחוקותי כו, ו. נח ט, ה. ועוד.
4) ולהעיר מפרש״י פרשתנו ד, טו. נח ט, ה. ואכ״מ.
5) ומ״ש הגו״א לתרץ שיש הפרש בין אכילת תדיר לבשר תאוה הוא לכאורה (ע״פ כמה מפרשים) דוחק. וכן מ״ש „עיקר קרא אתא שנותן ירק בארץ שימצאו אכילתם״ צע״ג, דמאי קמ״ל קרא. ובפרט שמלשון רש״י „שהתרתי״ (דלקמן בפנים) מוכח שהוא ציווי ולא סיפור דברים.

[ובלשון רש"י בסיום פירושו: „כירק עשב שהתרתי[6] לאדם הראשון"], ד.ה. אז ירק עשב איז התרתי, אבער ניט עפעס אנדערש — בשר[7]?

ג) בכל אופן — ועיקר: ענינו של פירוש רש"י עה"ת איז לפרש פשוטו של מקרא — וואס איז דא שווער אין פשוטו של מקרא וואס רש"י קומט פאר־ענטפערן מיט זיין פירוש „השוה להם בהמות וחיות למאכל כו"?

ב. אויך זיינען פארן כמה דיוקים אין לשון רש"י:

א) פארוואס נוצט דא רש"י א לשון בלתי רגיל: „ולא הרשה כו" — א סגנון של סיפור — און שרייבט ניט בסגנונו הרגיל „אבל בשר אסור" וכיו"ב.

ב) רש"י איז מוסיף ומדייק אז דער איסור על אדם ואשתו איז — „להמית ברי' ולאכול בשר" (און ניט בקיצור ובסתמא: ולא הרשה לאדם ולאשתו לאכול בשר), וואס דערפון איז משמע, לכאורה, אז „אכילת בשר" פון א מתה מאלי' איז מותר[8] — וואס איז דער הכרח לזה אין פשוטו של מקרא?

ג) צוליב וואס דארף רש"י איבער־

6) ובדפוס שני: „שנתתי".

7) וראה גם ראב"ע כאן. וברא"ם כאן, שלפי גירסא אחת בגמרא (סנה' נט, ב) זהו הלימוד לאסור אכילת בשר לאדם.

8) וכמפורש ברא"ם ועוד. וראה גם פרש"י ד"ה למישרי בשר — סנה' נז, א.

ומ"ש בגו"א שגם אכילת בשר מתה מאלי' אסור אלא שנקט רש"י הטעם — הוא (ע"פ כמה מפרשים) דוחק. ובפרט שעפ"ז מתורץ פרש"י שלפנ"ז (א, כב ד"ה ויברך): „שמחסרין אותם וצדין מהם ואוכלים אותם", שאת"ל שרק „להמית" אסור, י"ל שהכוונה לדגים המתים מאליהם (לאחרי שנצודו) ביבשה, דאי"ז נקרא „להמית".

*) אבל י"ל שהוא ע"ש העתיד (ע"ד פרש"י לקמן ב, ג).

חזר'ן ובאריכות — „אך כל ירק עשב יאכלו יחד כולם"? נאכדעם ווי רש"י האט שוין פריער געזעדט וועגן דעם איסור אכילת בשר, ובפרט אז אין פסוק שטייט בפירוש אז „ירק עשב" איז „לאכלה" סיי לאדם און סיי לחית הארץ — וואס גיט צו די אריכות הנ"ל?

ג. ווייטער איז רש"י ממשיך: „וכשבאו בני נח התיר להם בשר, שנאמר[9] כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל".

דער טעם פארוואס רש"י דארף גלייך בפרשתנו באווארענען אז בני נח האט מען מתיר געווען צו עסן בשר — איז מובן: ווי געזעדט כמה פעמים, אז הגם רש"י פארענטפערט ניט בפירושו א שוועריקייט וואס ווערט נתעורר ווערן ביים לערנען א שפעטערדיקן פסוק (אין תושב"כ), ועאכו"כ ניט אן ענין אין תושבע"פ [און נאכמער: וויבאלד אז פירוש רש"י עה"ת איז לפי פשוטו של מקרא, איז ניטא קיין הכרח אז דאס מוז זיין בהתאם מיט מסקנת הענין להלכה] — בשעת אבער רש"י איז מפרש דעם פסוק פאר א בן חמש למקרא, מוז ער זיך רעכענען מיט דער מציאות ווי זי ווערט געזען דורך דעם בן חמש למקרא.

דעריבער מוז רש"י גלייך באווארענען, אז אין די שפעטערדיקע דורות האט .מען מתיר געווען אכילת בשר; ווארום דער פירוש (אז „לא הרשה כו") איז בסתירה צו דער מציאות וואס דער בן חמש זעט, אז מ'שעכט א בהמה כו' און מ'עסט איר בשר.

עס איז אבער ניט מובן:

א) אויף צו באווארענען דעם פרט, איז

9) נח ט, ג.

געגוג צו זאגן בלויז דעם דין — „וכשבאו בני נח התיר להם בשר כדלקמן" (אדער כיו"ב): למאי נפק"מ דאָ צו וויסן דעם געגויעם מקור פון דעם דין אין פסוק?

ב) און אויב רש"י געפינט פאר נויטיק (מאיזה טעם שהוא[10]) אראָפצוברענגען דעם פסוק, האָט ער געדארפט מעתיק זיין (נאָר) תחילת הכתוב: „כל רמש אשר הוא חי לכם יהי' לאכלה", וואָס דערפון איז קלאָר אז דער אויבערשטער האָט מתיר געווען צו עסן בשר — פארוואָס איז רש"י (א) משמיט (דעם עיקר) די ווערטער „לכם יהי' לאכלה" (ער איז זיי בלויז מרמז מיט א „וגו'"), און (ב) מאידך איז ער מוסיף די אריכות „כירק עשב — שהתרתי לאדם הראשון — נתתי לכם את כל".

ד. דער ביאור בכל זה:

מיט זיין פירוש איז רש"י אויסן צו פארענטפערן כמה שאלות אין די פסוקים:

א) וואָס פאר אן ארט האָט בכלל צו מודיע זיין אין דעם סיפור פון מעשה בראשית, וואָס מענטשן און חיות מעגן און קענען עסן? לכאורה רעדט זיך דא (בלויז) וועגן כללות ענין הבריאה, און ניט וועגן די צרכי הנבראים[11]:

די ברכות „פרו ורבו גו'" זיינען אָ חלק פון מעשה בראשית — זיי ער־קלערן ווי די בריאה האָט אָ המשך וקיום עד היום הזה: זיי זיינען נברא געווארן אין אן אופן זיי זאָלן זיין פרים ורבים:

אויך איז מובן פאָרוואָס דער ציווי „ורדו בדגת הים גו'" איז איינגעשלאָסן אין די ענינים פון מעשה בראשית, ווייל דאָס גיט אָ תיאור פון אופן בריאת האדם[12] — זיין אויסגעטיילקייט פון אלע נבראים, ווי ער זאָגט „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים גו'" (וואָס בהמשך לזה דערציילט דער פסוק: „ויברא אלקים את האדם בצלמו גו' ויאמר להם גו' ורדו גו'");

אבער ווען עס קומט צו די פסוקים וואָס זאָגן וואָס דער אדם וחית הארץ זאָלן עסן — איז ניט מובן: וואָס פאר א שייכות האָט עס צו מעשה בראשית?

ב) אפילו אויב מ'זאָל געפינען אָ טעם פאָרוואָס דער ציווי צו אדם איז דאָ נוגע, בלייבט נאָך אלץ ניט מובן: צוליב וואָס האָט דער אויבערשטער אָנגע־זאָגט אדם ואשתו וואָס וועט זיין דער מאכל פון חית הארץ ועוף השמים?

[נוסף לזה: צי דען האָבן די עופות השמים, שנבראו ביום החמישי, ניט געגעסן ביז דעם אָנזאָג הנ"ל?]

און מ'קען ניט פארענטפערן, אז דאָס קומט בהמשך צום ציווי „ורדו בדגת הים גו'": וויבאָלד דער אויבערשטער האָט זיי ממנה געווען אלס רודים פון מין החי, האָט ער זיי דערפאר אָנגע־זאָגט וואָס דער מין החי דארף עסן — וואָרום, לכאורה, ניט דאָס איז דער אינ־האלט פון „ורדו".

ה. אויף צו פארענטפערן אָט־די שאלות, איז רש"י מעתיק פון פסוק די ווערטער „לכם יהי' לאכלה ולכל חית הארץ", וואָס זיינען מקשר ביידע

10) וכמ"ש המשכיל לדוד, שמלשון הכתוב „אשר הוא חי" מוכח שהתיתר הוא „להמית", דבשר מתה מאלי' לאדם נמי הוה שרי.

11) וע"ד מ"ש רש"י (א, כז) גבי זכר ונקבה: כאן הודיעך כר' ולא פירש כו'. לקמן (ב, ח): פרטו של ראשון. ועד"ז שם, יט. ולהעיר מלשון 'הכתוב לקמן ב, טז: ויצו גו' מכל עץ הגן אכל תאכל.

12) ראה אברבנאל כאן. מו"ג ח"ג פי"ג. ועוד.

פסוקים (דורך אַ וא"ו המחבר), און איז מבאר דעם פירוש הכתוב — „השוה להם בהמות וחיות למאכל": די כוונה פון דעם סיום פון ערשטן פסוק בחיבור צום צווייטן פסוק איז ניט צו זאָגן איסורים, ניט צו לאָזן וויסן וואָס אַ מענטש מעג עסן און וואָס חיות דאַרפן עסן: דער פסוק איז (בלויז) אויסן (איין זאַך) מדגיש זיין די גלייכקייט (דעם צד השוה) פון מענטשן און חיות בנוגע זייער עסן — למאכל[13].

— דער מקור פון דעם איסור בשר על אדם ואשתו („לא הרשה כו'") איז טאָקע פון (משמעות פון) ערשטן פסוק: דערפון וואָס דער פסוק איז מתיר בלויז ירק עשב איז מוכח בדרך ממילא, אַז בשר איז ניט מותר:

די תורה איז אַבער גלייך מוסיף, אַז עשב איז אויך דער מאכל פון „כל חית הארץ וכל עוף השמים גו'", כדי צו מדגיש זיין די גלייכקייט צווישן אדם און חיות ובהמות[14].

[די חיות עסן טאָקע (ניט נאָר ירק עשב, נאָר) אויך בשר — דער פאַר־גלייך איז מצד אחד, בנוגע למאכל אדם, אַז זיין מאכל (עשב) איז דאָס זעלבע וואָס חיות ובהמות עסן[15]; און דערפאַר איז רש"י מאריך און חזר"ט איבער נאָכ־אַמאָל די השוואה — „אך כל ירק עשב יאכלו יחד כולם"].

ו. וואָס איז נוגע בסיפור בריאת האדם צו אַרויסברענגען די השוואה פון זיין מאכל צו מאכל חית הארץ וכו'? — איז מובן:

פריער דערציילט דער פסוק מעלת האדם אויף אַלע אַנדערע נבראים — ער איז באשאפן געוואָרן בצלם אלקים, ובמילא איז ער רודה ושולט אויף אַלע אַנדערע נבראים — „ורדו גו'".

איז בהמשך לזה באַוואָרנט דער פסוק, אַז „השוה להם בהמות וחיות למאכל": ניט קוקנדיק אויף זיין העכערקייט לגבי שאר הנבראים איז ער אַ נברא, וועלכן דער אויבערשטער האָט באשאפן באופן אַז במאכל, וואָס אין דעם איז תלוי דער קיום פון אַ חי, זאָל ער זיין שוה לחית הארץ כו'[16] — וואָס דאָס דערמאָנט דעם אדם[17] אַז ער איז אין דעם זעלבן סוג פון „בהמות וחיות"[18].

עס בלייבט אַבער ניט פאַרשטאַנדיק — דער פסוק זאָגט דאָך פאַרט „ורדו גו'"? איז רש"י ממשיך „ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית ברי' ולאכול בשר": בנוגע צו ממית זיין אַ ברי' און עסן אַיר בשר האָט מען ביי אים צוגע־נומען דעם כח ורשות צו רודה זיין אויף חיות ובהמות[19].

און דערפאַר איז רש"י מדייק „לא הרשה" — און זאָגט ניט „נאסרו" (וכיו"ב)

---

13) וי"ל שלפי זה מובן מדוע הושמטו דגים מפסוק זה — כי מכיון שהם נבראים שבים, אין הם שוים במאכל לנבראים שבארץ.

14) ולהעיר שלא נאמר עוה"פ „נתתי" בנוגע לחית הארץ גו', כי"א נכלל בה„נתתי" שנאמר בפסוק שלפנ"ז גבי האדם — כולם נכללו בנתינה („נתתי") אחת.

15) ואף ששוים גם בשתיית מים ובנשימת אויר וכו' — י"ל, דבזה אין חידוש, דדוקא באכילת צומח הוא עוקר דבר מגידולו — חיות שלו (ראה משכיל לדוד כאן. ובפ' נח שם).

16) ולהעיר מחגיגה (טז, א): שלשה כבהמה אוכלין ושותין כבהמה.

17) ראה פרש"י פרשתנו ב, יח.

18) ראה אברבנאל כאן בשם רבינו נסים. ועוד.

19) עפ"ז יומתק לשון רש"י „ולא הרשה כו'" — בוא"ו המוסיף — כי תיבות אלו אינו הפירוש (והפירוט) של ההשוואה בין האדם וחיות למאכל (שכתב רש"י לפנ"ז), כי"א דבר נוסף (לתרץ ה„ורדו").

[משא"כ לפי המפרשים דמה ש„השווה להם בהמות וחיות למאכל" בא ללמד האיסור דאכילת בשר, הול"ל „השוה כו' למאכל שלא הרשה כו"].

— ווייל די הדגשה דאָ איז (ניט אויפן איסור פון אכילת בשר, נאָר) אויף דעם פירוש (אינהאַלט) פון „ורדו", אַז דאָס איז ניט כולל רשות „להמית ברי' ולאכול בשר".

ועפ"ז איז אויך מובן טעמו של רש"י, אַז דער איסור פון בשר איז נאָר „להמית ברי' ולאכול בשר": וויבאַלד אַז דער יסוד פון דעם איסור איז צו שולל זיין פון דעם אדם (בנוגע למאכל) די זאָך פון „ורדו" אויף חית הארץ כו', איז מובן, אַז דאָס באַציט זיך דוקא אויף אַ פאַל פון „להמית ברי' ולאכול בשר" — וואָס אַזאַ אופן פון אכילת בשר ווייזט אַז ער איז דער מושל ושולט אויף די חיות כו' ביז ער מעג זיי ממית זיין כדי צו עסן מבשרם: אַבער ביי „מתה מאלי" איז ניטאָ אָט דער טעם לאסור אכילת בשר.

ז. לויט דעם איז אויך מובן די אריכות לשון רש"י בסוף פירושו:

בשעת רש"י באַוואַרנט ווי צו בני נח איז ניתר געווארן בשר, ווערט שווער: דער איסור „להמית ברי' ולאכול בשר" איז געקומען באַוואַרענען דעם אדם, אַז ער זאָל ניט פאַרגעסן אַז ער איז ניט מער ווי אַ נברא, כנ"ל; איז צי דען דאַרפן בני נח ניט האָבן אָט די באַוואַרענישן?!

דעריבער איז רש"י (מאריך און) מעתיק דעם פסוק וואו עס שטייט דער היתר, און דערביי איז רש"י: (א) מעתיק דעם סיום הפסוק „כירק עשב גו'", (ב) איז מוסיף ומפרש אין לשון הפסוק „(כירק עשב) שהתרתי לאדם הראשון" —

מיט דעם דייטעט אַן רש"י, אַז דאָס וואָס מ'האָט מתיר געווען בשר לבני נח, איז ניט ווייל ביי זיי איז ניט נוגע די באַגרענצונג פון „ורדו" (בנוגע למאכל)[20], נאָר ס'איז אַ היתר[21], מצד דעם זעלבן טעם — גלייך צו דעם טעם וואָס דער אויבערשטער האָט מתיר געמאַכט „ירק עשב — שהתרתי לאדם הראשון", כדי ער זאָל לעבן און זיין געזונט.

און דערפאַר לאָזט רש"י אויס די ווערטער „לכם יהי' לאכלה" — ווייל דאָ איז ניט נוגע דער היתר פון אכילת בשר, נאָר דער טעם ההיתר, אַז דאָס איז „כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון כו'".

ח. די הוראה דערפון אין עבודת ה':

האמור, אַז דער אדם דאַרף צוזאַמען מיטן „ורדו" וויסן און מרגיש זיין, פילן אַז ער איז ניט מער ווי אַ נברא וכו', איז ניט נאָר צו באַוואַרענען פון גאווה און ענינים בלתי רצויים וואָס קענען אַרויס־קומען פון ניט ריכטיק פאַרשטיין דעם „ורדו", נאָר (וג"ז עיקר) — אין דעם הענגט אַפֿ דער „ורדו":

בשעת אַ מענטש טראַכט, אַז דער „ורדו" מיינט אַז ער איז דער רודה, בכוחו ועוצם ידו, דעמולט קען ער ניט רודה זיין, ווייל ער איז השווה, אַ נברא ווי אַלע נבראים: דוקא ווען ער גע־דיינקט דעם אמת, אַז ער איז שווה צו אַלע נבראים, און זיין כח צו רודה זיין קומט נאָר פון אויבערשטן, דוקא דעמולט קען ער זיין אַ רודה אמיתי,

ס'איז ניט זיין רדי', נאָר ה' אלקיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל[22], ובמילא —

---

20) להעיר מרמב"ן כאן: ובעבור נח כו' נתן להם רשות לשחוט ולאכול כו' ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש כו'.

21) ולהעיר מהשינוי בלשון רש"י כאן מפירושו בפ' נח — „שהפקרתי".

22) עקב ח, יח.

איז די אמת'ע רדי' וממשלה פון דעם אויבערשטן, דעם בורא האדם ומנהיגו.

וכפירוש רש"י אויף „וירדו בדגת הים גו'"[23] — „יש בלשון הזה ל' רידוי ול' ירידה, זכה רודה כו' לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחי' מושלת בו', וואס דער פירוש הפנימי בזה איז:

„זכה" — פון לשון זיכוך, אויס־גאַיידלט. בשעת א מענטש איידלט זיך אויס, ער איז אויסגעטאָן פון גאווה פון ישות, נאָר ער גייט בכחו פון אויבערשטן — איז „רודה בהם": בשעת אַבער „לא זכה", ער האָט זיך ניט געגוג מזכך געווען, ער פילט זיין ישות ומציאות, ער פילט אז דאָס וואָס ער איז רודה איז מצד כוחו — דעמולט איז „נעשה ירוד בפניהם", ניט נאָר וואָס ער איז בשווה צו אַלע נבראים נאָר נאָכ־מער — ער שטייט נידעריקער פון זיי.

וי"ל אז דאָס איז אויך דער טעם (הפנימי) פאַרוואָס דער אויבערשטער האָט בהמשך צום ציווי „ורדו גו'" אָנגעזאָגט אז „השווה להם בהמות וחיות למאכל" — כדי אז דורכדעם זאל צוקומען אין הבנת באופן פון „ורדו", כנ"ל.

ט. דערפון איז די הוראה אויך בזמננו זה:

אמרו חז"ל „אתם קרויים אדם"[24], אז דער (עיקר) תואר אדם איז אויף אידן[25].

און דער אויבערשטער זאָגט צו אידן „ורדו גו'", ווי עס שטייט „ועמדו זרים ורעו צאנכם"[26], אז אידן וועלן רודה זיין בנוגע למלאכה וכו': ביז אז אויך בזמן הגלות, וועו די אומות זיינען מלכים ושרים — איז, כנאמר[27] „והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך".

איז אין דעם די הוראה: אויב א מענטש וועט זיך פאַרלאָזן אויף „כחי ועוצם ידי", אפילו אויב ער וועט דאָס תולה זיין אין דעם וואָס ער איז „אדם — אדמה לעליון"[28] — בעל מעלות גדולות, דאָס איז זיינע מעלות, כוחו ועוצם ידו — דעמולט איז „לא זכה" און „החי' מושלת בו": ניט נאָר וואָס די אומות באַציען זיך ניט צו אים מיט כבוד וכו' (ווי פאַר איינעם וואָס איז זייער רודה ושולט), נאָר פאַרקערט — ביז אז אויך בהרגש עצמו „פאַלט ער אַראָפ" פאַר זיי, און פאַר גוי־שקייט בכלל.

דוקא וועו „זכה", ער איז זיך מזכך, ער ווייס אז ה' אלקיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל, במילא גייט ער ניט מיט זיינע „חכמה ותבונה" כו' — נאָר, להבדיל, בחכמתו פון דעם אויבערשטן, תורה (שולחן ערוך), ער פירט זיך לויט די הוראות פון אויבערשטן — ער גייט בכח המשלח, דעמולט איז ער רודה, און מ'זעט בגלוי דעם „והיו מלכים אומניך גו'", נאָך בזמן הגלות, ביז מ'קומט צו „ועמדו זרים ורעו צאנכם", בביאת משיח צדקנו.

(משיחת ש"פ בראשית תשמ"ב)

---

23) א, כו.

24) יבמות סא, ע"א.

25) וראה רמב"ם הל' טו"מ פ"א הי"ג. הראב"ד הל' אבה"ט פ"ב הי"ו. ועוד.

26) ישע' סא, ה.

27) שם מט, כג. וראה זבחים יט, ע"א. לקו"ש חלק כד ע' 175.

28) של"ה כ, ב. ובכ"מ.